

НОВЫ ЛІНГВІСТЫЧНЫ МІКРААТЛАС

Чарнякевіч, Ю. В. Атлас гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны / Ю. В. Чарнякевіч; нав. рэд. П. А. Міхайлаў. – Мінск : Тэхналогія, 2009. – 255 с.

Лінгвагеаграфічныя даследаванні ў Беларусі маюць дастаткова працяглую традыцыю. Яшчэ акадэмік Я. Карскі ў тлумачэннях да этнаграфічнай карты беларускага народа, складзенай ім у 1903 г., фактычна падышоў да высновы аб неабходнасці выкарыстання лінгвагеаграфічных метадаў пры вывучэнні моў і гаворак. Першым лінгвагеаграфічным даследаваннем не толькі ў беларускім, але і ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве ўвогуле стала праца П. Бузука “Спраба лінгвістычнае географіі Беларусі. Ч. 1. Фонэтыка і марфалогія. Вып. 1. Гаворкі Цэнтральнае і Усходняе Беларусі і суседніх мясцовасцяў Украіны і Велікарусі ў першай чвэрці XX в.” (1928). У другой палове XX ст. былі створаны такія агульнанацыянальныя лінгвагеаграфічныя работы, як “Дыялекталагічны атлас беларускай мовы” (1963), “Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак” (1968 – 1969), “Лексічны атлас беларускіх народных гаворак” (1993 – 1998). З 1965 г. еўрапейскімі, у тым ліку і айчыннымі, даследчыкамі была праведзена велізарная праца па збіранні і картаграфаванні матэрыялаў для “Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа”. Працягваецца праца над найбуйнейшым у гісторыі лінгвістычнай геаграфіі міжнародным даследчым праектам “Atlas Linguarum Europae”, прысвечаным апісанню 22 моўных груп з 90 мовамі і дыялектамі.

Беларускімі навукоўцамі створаны толькі шэраг рэгіянальных дыялектных атласаў, аднак асаблівае месца сярод іх павінен, на наш погляд, заняць “Атлас гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны” Ю. Чарнякевіча (2009), прысвечанай разнааспектнаму апісанню найбольш важных з’яў моўнай сістэмы жыхароў названага рэгіёна Беларусі.

Для правядзення даследавання аўтар удала вызначыў тэрыторыю паўночна-ўсходняй Брэстчыны – рэгіён на памежжы Панямоння і Палесся, што навукова цалкам абгрунтавана, паколькі названыя гаворкі знаходзяцца ў зоне міждыялектных кантактаў – на поўдзень ад гэтай тэрыторыі праходзіць мяжа паміж асноўным масівам беларускіх гаворак і заходнепалескімі гаворкамі. Як слушна адзначае Ю. Чарнякевіч, “такія рэгіёны, як правіла, уяўляюць асаблівую цікавасць для навукоўцаў і патрабуюць дэталёвага лінгвагеаграфічнага вывучэння гаворак па максімальна густой сетцы населеных пунктаў” (с. 6).

Мегаструктура атласа складаецца з некалькіх асноўных частак. У прадмове даецца сціслая характарыстыка атласа і абгрунтаўваецца метадалогія працы. Прыводзіцца спіс абследаваных пунктаў, а таксама алфавітны пералік вёсак і рэспандэнтаў. Як вынікае са спіса, аўтар выключна ўважліва паставіўся да адбору інфармантаў: імі сталі людзі, якія нара-

дзіліся ў першай палове XX ст., што вельмі важна для фіксацыі аўтэнтчнага моўнага матэрыялу. Сетка апорных населеных пунктаў уключае тэрыторыю вёскаў Брэсцкай, Гродзенскай і Мінскай абласцей, дзе захавалася карэннае насельніцтва – гэта дазволіла аўтару найбольш дакладна вызначыць характар дыялектнага ландшафту паўночна-ўсходняй Брэстчыны.

У атласе апублікавана вялікая праграма, па якой збіраўся фактычны матэрыял (344 пытанні). Праграма выразна і лагічна структуравана і ўключае пытанні, скіраваныя на выяўленне асаблівасцей гаворак на розных моўных узроўнях: фанетычным (вакалізм, кансанантызм), марфалагічным (лазоўнік, прыметнік, дзеепрыметнік, займеннік, лічэбнік, дзеяслоў) і лексічным (жывельны свет, рэлігійны свет, пчалярства, фаўна вадаёмаў і насякомыя, навакольныя з’явы, сельская гаспадарка, чалавек, хатняя гаспадарка, стравы, побыт). Пытанні сфармуляваны даступна і зразумела, па трох структурна-кампазіцыйных схемах: “Як у вас вымаўляюць (гаворка в. в. . .)”, “Якія канчаткі (формы) маюць. . .” і “Як называюцца. . .”. Апытальнік дапоўнены адказамі на асобныя пункты праграмы, атрыманымі ад мясцовых жыхароў падчас экспедыцый аўтара ў 2006 – 2007 гг.

Вынікам апрацоўкі і сістэматызацыі сабранага моўнага матэрыялу стала стварэнне 365 лінгвістычных картаў, пададзеных у корпусе “Атласа гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны”. З іх 90 картаў – фанетычныя, 74 – марфалагічныя, 180 – лексічныя, 20 – ізагласныя, а таксама 1 карта, якая адлюстроўвае групоўку гаворак.

Праца Ю. Чарнякевіча, на наш погляд, стала першым у нацыянальным мовазнаўстве лінгвагеаграфічным даследаваннем, дзе на матэрыяле канкрэтнага рэгіёна прапануецца дастаткова поўны, комплексны аналіз асобных беларускіх гаворак, што ў спалучэнні з выключнай культурай картаграфавання і высокімі паліграфічнымі якасцямі робіць “Атлас гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны” ў пэўным сэнсе ўзорнай лінгвагеаграфічнай работай.

Не выклікае сумненняў, што дадзенае даследаванне будзе запатрабаваным у сістэме вышэйшай адукацыі Беларусі – пры выкладанні курсаў беларускай дыялекталогіі, гісторыі беларускай мовы, пры распрацоўцы спецкурсаў і спецсемінараў. Аднак найбольшую карысць атлас Ю. Чарнякевіча прынясе, як падаецца, прафесійным лінгвістам: ён можа паслужыць узорам пры стварэнні аналагічных прац па іншых рэгіёнах Беларусі, пры складанні праграм для вывучэння беларускіх народных гаворак, а таксама пры параўнальным даследаванні гаворак беларускай і іншых славянскіх моў.

Дзмітрый ДЗЯТКО,
кандыдат філалагічных навук.